

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a postprint version which may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/63122>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

In: *Migrantenstudies*, Themanummer Jeugd, 2003, 19(4), p. 215-227

Jongeren in Nederland en hun waarden. Een onderzoek onder adolescenten van Nederlandse, Turkse, en Marokkaanse herkomst.¹

*Annerieke Oosterwegel
Wilma Vollebergh*

Wie de discussies in de media volgt over vandalisme en zinloos geweld wordt veelvuldig geconfronteerd met het cliché dat jongeren geen normen en waarden meer zouden hebben. Hierop volgt dan vaak de aanbeveling dat jongeren meer normen en waarden dienen te worden bijgebracht. Maar klachten over het gebrek aan normen en waarden van jongeren zijn van alle tijden. Bovendien is de adolescentie in de Westerse maatschappij bij uitstek de fase waarin het experimenteren met waarden en het verkennen van grenzen teneinde tot een eigen standpunt te komen een van de belangrijkste ontwikkelingstaken is (Kroger, 2000).

Is het daadwerkelijk zo slecht gesteld met de normen en waarden van jongeren in Nederland? En hoe ziet hun waarde-systeem er concreet uit? In dit onderzoek bekijken we in hoeverre drie groepen jongeren gangbare normen en waarden onderschrijven en in hoeverre het terecht is hen meer normen en waarden te willen bijbrengen. Daartoe richten we ons niet alleen op de waarden zelf, maar vooral ook op de samenhang tussen die waarden, dat wil zeggen het waarde-systeem. We vergelijken het waarde-systeem van jongeren van Nederlandse, Turkse en Marokkaanse afkomst en relateren dat aan een eenvoudige gedragsmaat voor agressie.

Dat het eigen maken van waarden van groot belang is voor het sociaal-emotioneel functioneren van jongeren staat vast. In hun sociaal psychologische theorie van zelf-regulatie laten Carver en Scheier (1998) bijvoorbeeld aan de hand van feedback-loops zien hoe waarden en de daaruit voortkomende wensen en doelen onmisbaar zijn voor die zelf-regulatie. Van belang is daarbij dat de waarden geïnternaliseerd zijn, dat wil zeggen dat de persoon ervan overtuigd is ze zelf belangrijk te vinden (vgl. Ryan & Connell, 1989) en dat ze tot positieve doelen leiden (vgl. Higgins, 1999). Op die manier geven waarden richting en betekenis aan beslissingen die anders ad hoc, op overwegingen van korte termijn genomen zouden worden. Ad hoc beslissingen worden al snel genomen om negatieve uitkomsten op die korte termijn te vermijden en zijn (daarmee) kwetsbaar voor groepsdruk. Zo kan het gebeuren dat jongeren bijvoorbeeld gaan hangen en zich mee laten slepen in allerlei subversief gedrag, of dat pleziertjes nu worden verkozen boven investeringen in de toekomst. Uiteindelijk kan dit ad hoc gedrag leiden tot emotionele verwarring en een groot gevoel van zinloosheid en frustratie (Carver & Scheier, 1998).

Zowel vanuit de theorie van Carver en Scheier als vanuit ontwikkelingspsychologische theorieën over zelf- en identiteitsontwikkeling zou geconcludeerd kunnen worden dat waarden om richting te geven aan het gedrag niet alleen eigen gemaakt dienen te worden, maar uiteindelijk ook eenduidig moeten zijn. Immers, ook bij conflicterende waarden is onduidelijk welke gedragslijn men het beste kan volgen, en betekent keuze voor de ene altijd

---

¹ Dit onderzoek is uitgevoerd met behulp van NWO subsidie 200-61-501. Correspondentie over dit manuscript graag naar A. Oosterwegel, Universiteit Utrecht, Ontwikkelingspsychologie, Postbus 80140, 3508 TC Utrecht, of A.Oosterwegel@fss.uu.nl. Met dank aan Trees Pels, Cecile Nijsten en Wim Meeus voor hun bijdrage aan de onderzoeksopzet en aan Karen Phaet en een onbekende reviewer voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

dat men een andere waarde laat liggen. Onderzoek naar het zelf-systeem en motivatie laat zien dat een systeem waarin de doelen tegenstrijdig zijn of ontbreken tot verwarring en frustratie kan leiden (Oosterwegel & Oppenheimer, 2002; Van Hook & Higgins, 1988).

Het ontwikkelen van zo'n eigen en eenduidig waarde-systeem hoort thuis in de adolescentie (e.g. Finkenauer et al, 2002; Higgins, 1989; Kroger, 2000). Aan deze taak zijn verschillende aspecten te onderscheiden. In de eerste plaats wordt gedurende de kindertijd en adolescentie als gevolg van ervaring en cognitieve ontwikkeling het begrip van richtlijnen voor gedrag gedifferentieerder en abstracter. Deze toename in cognitieve complexiteit brengt met zich mee dat jongeren beter in staat raken waarden en normen om zich heen accuraat op te merken en te begrijpen (bv. Bieri, 1966; Oosterwegel & Oppenheimer, 1993). Onder anderen Linville (1985; 1987) argumenteerde dat zulke complexiteit in het begrip van de eigen persoon bovendien functioneert als een buffer tegen stress en depressie. Tegenslag op een bepaald aspect van de eigen persoon zou verhoudingsgewijs minder effect hebben als men zich behalve op dat aspect nog op andere, daarvan onafhankelijke kanten van de eigen persoon zou kunnen richten. Oosterwegel en Oppenheimer (2002) vonden echter dat deze buffer opgaat voor definities van de eigen persoon zoals die nu is (i.e., de complexiteit van het actuale zelfbeeld), maar niet voor de richtlijnen op grond waarvan beslissingen voor gedrag worden overwogen. Wel zou gesteld kunnen worden dat de adolescent juist tot taak heeft om de veelheid van mogelijke richtlijnen te exploreren, teneinde tot een coherente keuze te komen. In de identiteitstheorie van Erikson en zijn volgelingen wordt die fase van exploratie gezien als een relatief ongelukkige (want onzekere), maar zeer wenselijke stap in het proces van keuze voor persoonlijke waarden (bv. Kroger, 2000). Deze keuze houdt tevens de internalisatie van de gekozen richtlijnen in. De jongere wordt niet langer geleid door de verwachtingen van anderen (Higgins, 1989; Oosterwegel & Oppenheimer, 2002; Ryan & Connell, 1989), maar is in staat om door dit woud van verwachtingen heen en in harmonie met die omgeving, zelf zijn weg te bepalen (Kroger, 2000). De jongere zou nu beter gewapend zijn tegen ambiguïteit in, en minder heen en weer getrokken worden door, verwachtingen vanuit de omgeving (vgl. Carver & Scheier, 1998).

Het ontwikkelen van een eenduidig eigen waarde-systeem is des te moeilijker geworden in onze huidige samenleving waarin jongeren toegang hebben tot, en geconfronteerd worden met haar enorme hoeveelheid aan culturen en meningen. Baumeister en Murraven (1996) spreken in dit verband over een 'value gap' in de huidige Westerse maatschappij, waar vanwege het pluriforme en globale karakter noch de maatschappelijke verwachtingen die aan iemand gesteld worden, noch individuele toekomstverwachtingen nog langer vanzelfsprekend zijn. De vraag is of jongeren zich nog langer veilig voelen om te exploreren, en als zij dit doen of zij bij hun pogingen niet 'verdrinken.' Dit geldt voor jongeren in het algemeen, maar in het bijzonder voor jongeren die vanwege hun etnische herkomst thuis en daarbuiten 'tussen twee culturen' leven. Niet voor niets wordt het kunnen omgaan met conflicterende waarde-systemen als een centraal element in het proces van culturele integratie gezien (Hermans & Kempen, 1998; Hong, et al., 2000; Lafromboise, Coleman, & Gerton, 1993) en blijkt flexibiliteit zo'n belangrijke eigenschap om in een multiculturele omgeving te kunnen functioneren (bijv. Matsumoto, et al., 2001; zie ook Senten, 2003).

Een groep jongeren in Nederland die op deze manier tussen twee culturen lijkt te leven zijn de adolescenten van Marokkaanse afkomst. Deze jongeren groeien op in een gezinsklimaat waar 'family integrity'--verbondenheid binnen en loyaliteit aan het gezin--hoog in het vaandel staat, terwijl de leefwereld buiten het gezin meer individualistisch georiënteerd is (Huiberts, 2002; Phalet & Hagendoorn, 1996). Veel van deze jongeren ervaren een kloof tussen school en thuis, bijvoorbeeld omdat hun ouders niet voldoende ervaring hebben met het Nederlandse systeem om hun schoolloopbaan te begeleiden (Crul, 2000). De jongeren, op die leeftijd toch

al geneigd zich te conformeren (Westenberg & Gjerde, 1999), lijken op deze tweeslachtigheid te reageren door thuis en daarbuiten met verschillende maten te meten (Huiberts, 2002).

Marokkaanse jongeren zijn notoir in het vertonen van gedrag dat de aanbeveling waarmee we dit stuk begonnen uitlokt (e.g., Junger, 1990; Junger, Wittebrood, & Timman, 2000). Dit gold overigens ook voor de Surinaamse jongeren in de jaren '70 toen deze groepering voor de taak stond te integreren in de Nederlandse samenleving (Van Gemert, 1998). Het gedrag van Marokkaanse jongeren wordt wel afgezet tegen dat van Turkse jongeren, die net als de Marokkaanse jongeren uit een collectivistische cultuur komen, maar doorgaans meer geïntegreerd lijken en aanzienlijk minder gedragsproblemen vertonen (Martens, 1999; Junger et al., 2000). Het bovenstaande suggereert echter dat de houding van Marokkaanse jongeren niet betekent dat deze jongeren geen normen en waarden hebben, maar dat zij (wellicht nog meer dan andere jongeren) conflicten in de verwachtingen en waarden om hen heen ervaren. De aanbeveling zou dan niet zijn om deze jongeren meer met normen en waarden te confronteren, maar om hen te helpen een coherent eigen waarde-systeem te ontwikkelen.

Wij bekeken in hoeverre hedendaagse jongeren in het algemeen en Marokkaanse jongeren in het bijzonder gangbare waarden onderschrijven en of zij meer conflicten in hun waarde-systeem ervaren dan jongeren van autochtone of Turkse origine. Vervolgens relateerden we de waarde-systemen van jongeren aan een simpele indicatie van hun gedrag; de door henzelf gerapporteerde agressie. Door deze toevoeging kon getoetst worden of het onderschrijven van waarden als zodanig of de coherentie daartussen van doorslaggevend belang is.

Methode

Proefpersonen en procedure

De steekproef bestond uit 56 jongeren van Turkse (23 jongens en 33 meisjes), 45 jongeren van Marokkaanse (24 jongens en 21 meisjes), en 47 jongeren van autochtone (29 jongens en 18 meisjes) origine. De proefpersonen waren afkomstig uit gezinnen die deelnamen aan een lopend onderzoek onder allochtonen en autochtonen overal in Nederland, uitgevoerd door het ISEO (SPVA-98; Martens, 1999). De Turkse, Marokkaanse en autochtone gezinnen die benaderd werden, werden zoveel mogelijk gematched op opleidingsniveau van de vader en leeftijd en geslacht van de adolescent. Elk gezin werd schriftelijk benaderd en vervolgens thuis bezocht door een interviewer van dezelfde etnische herkomst als het betreffende gezin. In elk gezin werd een adolescent kind gevraagd een serie schriftelijke vragenlijsten in te vullen terwijl een van de ouders elders in huis geïnterviewd werd. Deze interviews gingen over soortgelijke onderwerpen als de vragenlijsten voor de adolescenten maar maken, op vier vragen over het agressieve gedrag van hun kinderen na, geen deel uit van de vraagstelling in dit stuk. De gemiddelde leeftijd van de adolescenten ten tijde van het onderzoek (2000) was 15 jaar ($sd=2.05$), en verschilde niet significant voor etniciteit of geslacht.

Meetinstrumenten

Waarde-systeem: op grond van eerder onderzoek (Dekovič, Groenendaal, & Gerrits, 1996; Phalet, 1991; Phalet & Lens, 1995) werden 15 kenmerken uitgezocht die samengevat kunnen worden onder de noemers autonomie, conformiteit, prestatie, hedonisme of een sociale houding. Deze kenmerken waren zo uitgezocht dat zij waarden die van belang zijn in hetzij de Nederlandse, hetzij de Turkse, hetzij de Marokkaanse cultuur representeren. De adolescenten die deelnamen aan het onderzoek werd gevraagd op een schaal van 1 tot 10 aan te geven in welke mate zij elk kenmerk belangrijk vonden. Zij moesten dit afzonderlijk aangeven voor drie contexten; een keer voor als zij thuis waren, een keer voor als zij op

school waren, en een keer voor als zij onder leeftijdsgenoten verkeerden. Tabel 3 staat in het format waarin de waarden bevraagd zijn en geeft een overzicht van de gebruikte waarden.

Agressief gedrag: De adolescenten beoordeelden op een 6-punt schaal in hoeverre zij (1) vaak vechten, (2) vaak gemeen zijn voor anderen, (3) spullen van anderen vernielen, en (4) andere mensen bedreigen (Gerris et al., 1998). De samenhang tussen deze vier items, berekend met Cronbach's α , was .73. Aangezien dit soort gedrag gemakkelijk valt te ontkennen (Junger, 1989), werden deze items ook opgenomen in het interview met een van de ouders. Deze ouder gaf op eenzelfde schaal aan in hoeverre zijn of haar zoon of dochter dit gedrag vertoonde. Cronbach's α over de door ouders ingevulde items was .77. De Pearson correlaties tussen beide maten waren respectievelijk $r=.22$ (n.s.), $r=.30$ ($p<.05$), en $r=.44$ ($p<.01$) voor de jongeren van autochtone, Turkse, en Marokkaanse herkomst. De scores van de jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst werden dus min of meer bevestigd door hun ouders, maar die van jongeren van autochtone herkomst niet. Noch de scores van de jongeren zelf, noch die van hun ouders gaven aan dat de ene groep agressiever zou zijn dan de andere (ANOVA).

Resultaten

Coherentie tussen de gebruikte waarden

Om de coherentie tussen de diverse waarden na te gaan voerden we in eerste instantie een exploratieve factoranalyse (PCA) op alle waarden in alle contexten uit. Hoewel de waarden in onze lijst uit verschillende domeinen afkomstig zijn geeft de factoranalyse geen aanleiding deze afzonderlijke domeinen te onderscheiden. De analyse geeft 11 factoren met een eigenwaarde groter dan één, met een duidelijke knik na de eerste factor waarop alle waarden in alle contexten laden (de eigenwaarde van Factor 1 is 14.04 en van Factor 2 4.00, alle factorladingen $>.40$). Deze factor verklaart 31% van de variantie. Om na te gaan in hoeverre dat voor elk van de drie groepen adolescenten geldt berekenden we vervolgens de Cronbach's α voor alle 15 kenmerken per context en in zijn totaliteit. Deze α 's bevestigen de unidimensionaliteit van de waarden en geven aan dat de adolescenten van elke herkomst als groep een coherente set waarden ervaren. Dit geldt zowel als ze op school zijn, als ze onder leeftijdsgenoten zijn, als ze thuis zijn, en in het algemeen.

Tabel 1. Cronbach's α 's voor 15 waarden per context en als geheel.

waarden		etnische herkomst		
		autochtoon	Turks	Marokkaans
thuis	α	.82	.87	.91
op school	α	.79	.81	.89
onder leeftijdsgenoten	α	.81	.85	.90
in alle contexten	α	.93	.94	.96

Het belang dat gehecht wordt aan de gebruikte waarden

De gemiddelde scores die aan de kenmerken zijn toegekend geven aan dat de adolescenten van elke herkomst als groep deze waarden hoog in het vaandel hebben (Tabel 2). Voor de geïnteresseerde zijn in Tabel 3 de gemiddelden voor elke waarde afzonderlijk gegeven. Een multivariate variantie-analyse met etnische herkomst en geslacht als between-group variabelen en het belang van elke waarde in de drie contexten afzonderlijk als herhaalde metingen vertoont een significant multivariaat effect voor etnische herkomst ($F=3.65$, $p<.005$), maar niet voor geslacht of de interactie tussen herkomst en geslacht. Een vergelijking van het belang dat gemiddeld door de drie groepen in elke context aan deze

waarden wordt gehecht (ANOVA) geeft aan dat de jongeren van Turkse herkomst de waarden nog belangrijker achten dan de autochtone jongeren (Bonferroni post hoc test² $p < .05$). Maar ook de jongeren van Marokkaanse herkomst hechten vergelijkbaar belang aan deze waarden. Deze conclusie geldt voor alle drie de contexten. Alleen voor de context met vrienden geldt een drieweg interactie van herkomst, geslacht en context ($F(2, 142) = 3.51, p < .05$); jongens van autochtone en meisjes van Marokkaanse herkomst vinden de waarden in deze context een fractie minder belangrijk (autochtone jongens $m = 7.47$, meisjes $m = 8.13$; Turkse jongens $m = 8.59$, meisjes $m = 8.38$; Marokkaanse jongens $m = 8.14$, meisjes $m = 7.57$).

Tabel 2. Gemiddelde scores en standaarddeviaties voor het belang wat in elke context door jongeren van autochtone, Turkse en Marokkaanse herkomst aan de waarden gehecht wordt.

Waarden		herkomst			F p
		autochtoon	Turks	Marokkaans	
thuis	M	7.69 a	8.33 b	8.06	3.26
	sd	1.05	1.14	1.31	.05
op school	M	7.75 a	8.54 b	8.21	6.97
	sd	.91	.89	1.23	.001
onder leeftijdsgenoten	M	7.73 a	8.47 b	7.88 a	5.87
	sd	1.02	1.06	1.29	.005

a, b: significante contrasten (post hoc)

Tabel 3. De gemiddelden (en standaarddeviaties) voor 15 waarden in drie contexten en de standaarddeviaties over de drie metingen.

Hoe belangrijk vind jij het	thuis	op school	met vrienden	sd
<u>Jongeren van autochtone herkomst</u>				
1 om leuke vrienden te hebben	7.09 (2.23)	8.07 (1.47)	8.38 (1.50)	.93
2 om je goed te gedragen	7.24 (1.80)	7.41 (1.63)	7.13 (1.86)	.86
3 om voor jezelf op te durven komen	8.13 (1.64)	8.33 (1.33)	8.15 (1.69)	.55
4 om plezier te maken	8.26 (1.83)	8.30 (1.58)	9.15 (1.17)	.75
5 om te doen wat van je verwacht wordt	7.31 (2.07)	7.46 (1.80)	6.98 (2.23)	.82
6 om je best te doen	7.33 (1.56)	8.09 (1.81)	7.57 (1.63)	.99
7 om een eigen mening te hebben	8.28 (1.31)	8.35 (1.23)	8.33 (1.33)	.42
8 om trots te zijn op je nationaliteit of land	6.37 (2.51)	6.54 (2.40)	6.35 (2.42)	.19
9 om een goede gelovige/moslim te zijn	3.85 (2.94)	3.49 (2.77)	3.36 (2.63)	.27
10 om je diploma te halen	8.35 (1.64)	8.80 (1.17)	7.63 (2.32)	.69
11 om eerlijk te zijn	8.52 (1.74)	8.22 (1.71)	8.74 (1.22)	.48
12 om liefhebbend, warm te zijn	8.57 (1.56)	7.76 (1.74)	8.54 (1.33)	.66
13 om rekening te houden met anderen	8.57 (1.46)	8.26 (1.42)	8.72 (1.31)	.51
14 om later een goed beroep te hebben	8.41 (1.81)	8.46 (1.47)	8.02 (1.89)	.48
15 om later een gelukkig gezin te hebben	8.43 (1.95)	8.04 (2.08)	8.20 (2.00)	.29
<u>Jongeren van Turkse herkomst</u>				
1 om leuke vrienden te hebben	6.32 (2.57)	8.42 (1.43)	8.94 (1.24)	1.51
2 om je goed te gedragen	8.08 (1.95)	8.33 (1.54)	7.68 (2.12)	.76
3 om voor jezelf op te durven komen	7.85 (2.00)	8.38 (1.51)	8.56 (1.44)	.73
4 om plezier te maken	7.91 (1.88)	8.11 (1.72)	8.75 (1.66)	.81
5 om te doen wat van je verwacht wordt	8.28 (1.59)	8.28 (1.36)	7.94 (1.82)	.72
6 om je best te doen	8.20 (1.84)	8.94 (1.24)	8.19 (1.72)	.68
7 om een eigen mening te hebben	7.89 (2.40)	8.51 (1.97)	8.64 (1.73)	.71
8 om trots te zijn op je nationaliteit of land	8.79 (1.81)	8.89 (1.76)	8.85 (1.76)	.29
9 om een goede gelovige/moslim te zijn	8.68 (1.80)	8.55 (1.87)	8.64 (1.78)	.23
10 om je diploma te halen	9.02 (1.85)	9.45 (0.89)	8.79 (1.78)	.46
11 om eerlijk te zijn	8.91 (1.42)	8.34 (2.17)	8.57 (2.18)	.58
12 om liefhebbend, warm te zijn	8.64 (1.47)	7.98 (2.07)	8.45 (1.67)	.69
13 om rekening te houden met anderen	8.38 (2.02)	8.06 (1.94)	8.32 (1.99)	.67
14 om later een goed beroep te hebben	8.75 (1.83)	9.15 (1.15)	8.13 (2.48)	.84
15 om later een gelukkig gezin te hebben	9.11 (1.67)	8.60 (2.13)	8.58 (2.10)	.73

² Een Bonferroni post hoc test corrigeert voor de kans op significantie op grond van het aantal vergelijkingen.

Jongeren van Marokkaanse herkomst					
1	om leuke vrienden te hebben	6.02 (2.91)	8.41 (1.30)	8.09 (1.86)	1.62
2	om je goed te gedragen	7.84 (1.83)	7.89 (1.87)	7.25 (2.07)	.92
3	om voor jezelf op te durven komen	7.70 (2.06)	8.39 (1.60)	8.41 (1.68)	.73
4	om plezier te maken	7.77 (2.04)	7.50 (2.26)	8.25 (1.63)	1.00
5	om te doen wat van je verwacht wordt	8.00 (1.57)	7.98 (1.90)	6.42 (2.11)	1.23
6	om je best te doen	8.00 (1.64)	8.82 (1.62)	7.09 (2.07)	1.24
7	om een eigen mening te hebben	7.95 (1.79)	8.36 (1.74)	8.32 (1.64)	.75
8	om trots te zijn op je nationaliteit of land	8.32 (2.06)	8.50 (1.92)	8.43 (2.05)	.60
9	om een goede gelovige/moslim te zijn	7.98 (2.53)	7.91 (2.24)	7.82 (2.25)	.75
10	om je diploma te halen	9.00 (1.28)	8.91 (2.04)	8.34 (2.18)	.78
11	om eerlijk te zijn	8.80 (1.32)	8.16 (1.90)	7.93 (1.96)	.78
12	om liefhebbend, warm te zijn	8.02 (2.22)	7.43 (2.43)	7.77 (2.04)	.85
13	om rekening te houden met anderen	7.98 (2.37)	7.70 (2.16)	7.86 (1.77)	.78
14	om later een goed beroep te hebben	8.48 (1.73)	8.73 (1.77)	7.91 (2.14)	1.05
15	om later een gelukkig gezin te hebben	9.02 (1.55)	8.36 (2.32)	8.23 (2.09)	.90

Coherentie in waarden 'tussen culturen'

Om te testen in hoeverre de jongeren van elke etnische herkomst het gevoel hadden dat in elk van de drie gemeten contexten hetzelfde waarde-systeem gold werden voor elk van de adolescenten afzonderlijk 15 standaarddeviaties berekend (zie Tabel 3). Dit waren de standaarddeviaties van het belang wat zij hechtten aan een van de 15 gemeten kenmerken voor elk van de drie contexten (thuis, op school, onder leeftijdsgenoten) voor elk kenmerk afzonderlijk. Deze 15 standaarddeviaties werden vervolgens voor elke individuele adolescent afzonderlijk opgeteld. Deze gesommeerde individuele standaarddeviaties vormen een indicatie van de mate waarin de adolescenten (gebrek aan) coherentie in de waarde-systemen over de contexten heen ervoeren.

Een variantie-analyse met deze gesommeerde standaarddeviaties als afhankelijke variabele en etnische herkomst en geslacht als onafhankelijke variabelen gaf aan dat Marokkaanse jongeren meer variantie in waarden tussen de contexten ervoeren dan jongeren van autochtone of Turkse origine ($F(2, 142)=39.08, p<.000$). Met andere woorden, de jongeren van Marokkaanse herkomst ervoeren zoals verwacht minder coherentie tussen de waarde-systemen thuis, op school, en onder leeftijdsgenoten. Er was geen effect van geslacht. In Tabel 4 staan de gemiddelden en testcores met Bonferroni post hoc toetsen ($p<.05$) van een analyse waarin alleen etnische herkomst is opgenomen. Uit de spreiding in deze gegevens valt bovendien op te maken dat er binnen de groep jongeren van Marokkaanse afkomst relatief grote verschillen bestaan in de mate van coherentie die zij ervaren ($sd = 10.75$).

Uit interesse is wederom het effect van etnische herkomst en geslacht op de standaarddeviaties van elke waarde afzonderlijk nagegaan. Uit deze analyses blijkt dat het boven gevonden effect vooral gebaseerd is op de waarden trots op eigen nationaliteit, geloof, en het verkrijgen van een gelukkig gezin in de toekomst (Tabel 5).

Tabel 4. Gemiddelde scores en standaarddeviaties voor de variantie in waarde-systemen berekend over drie contexten.

waarden		herkomst			F p
		autochtoon	Turks	Marokkaans	
sd over contexten	M	8.86 a	10.21	13.95 b	4.85
	sd	5.90	6.93	10.75	.01

a, b: significant contrast (post hoc)

Tabel 5. Resultaten van de vergelijking van de standaarddeviaties over context voor elk van de 15 waarden afzonderlijk voor etnische herkomst en geslacht (ANOVA).

Sd voor waarde	etnische herkomst	geslacht	interactie herkomst x geslacht	contrast (p<.05)
1 om leuke vrienden te hebben	F(2, 141)=3.48 p<.05	ns	ns	autoch - Marok
2 om je goed te gedragen	ns	ns	ns	
3 om voor jezelf op te durven komen	ns	ns	ns	
4 om plezier te maken	ns	ns	ns	
5 om te doen wat van je verwacht wordt	F(2, 140)=3.28 p<.05	ns	ns	Turk - Marok p=.07
6 om je best te doen	F(2,141)=3.32 p<.05	ns	ns	Turk - Marok
7 om een eigen mening te hebben	ns	ns	ns	
8 om trots te zijn op je nationaliteit of land	F(2,142)=4.90 p<.01	ns	F(2,142)=3.99 p<.05	autoch - Marok; Marok meisjes meest
9 om een goede gelovige/moslim te zijn	F(2,134)=7.55 p<.001	ns	F(2, 134) p<.05	autoch - Marok; Marok meisjes meest
10 om je diploma te halen	ns	ns	F(2,141)=4.45 p<.05	autoch jongens en Marok meisjes meest
11 om eerlijk te zijn	ns	ns	ns	
12 om liefhebbend, warm te zijn	ns	ns	ns	
13 om rekening te houden met anderen	ns	ns	ns	
14 om later een goed beroep te hebben	ns	ns	ns	
15 om later een gelukkig gezin te hebben	F(2,140)=3.27 p<.05	ns	ns	autoch - Marok

Het belang dat gehecht wordt aan waarden versus de coherentie van het waarde-systeem

Om na te gaan of de coherentie van het waarde-systeem een meerwaarde zou hebben boven het hebben van waarden als zodanig, werden de somscores van het belang dat in elke context aan de waarden gehecht werd en de som van standaarddeviaties tussen de waarden in elke context als vier predictoren ingevoerd in een regressie-analyse met agressie als afhankelijke variabele. Gezien de wijze waarop deze maat tot stand is gekomen bestaat er natuurlijk collineariteit tussen de standaarddeviatie van de waarden over de contexten (i.e., onze maat voor coherentie) en het belang dat in elk van de contexten aan de waarden gehecht wordt. Beide maten zijn niet onafhankelijk. Dit betekent dat de invoering van coherentie als voorspeller na het belang van de waarden in elke context afzonderlijk als een strenge toets voor de bijdrage van deze maat kan worden beschouwd. De drie maten voor belang van de waarden samen zullen een groot deel van de variantie die hun standaarddeviatie had kunnen verklaren al hebben weggenomen.

Desondanks blijkt het model waarin achtereenvolgens de score op de 15 waarden thuis, op school, onder leeftijdsgenoten, en de standaarddeviatie tussen de waarden in die contexten als voorspellers voor agressie zijn opgenomen significant te zijn ($F(4, 143)=3.851, p<.005$). De bijbehorende t-toetsen voor de regressie-coëfficiënten geven aan dat de waarde van dit model weldegelijk te danken is aan de standaarddeviatie van de waarden over de drie contexten (Tabel 6). Dit model verklaart 10% van de variantie in agressief gedrag.

Tabel 6. De vier predictoren als voorspeller van agressie voor alle jongeren.

Voorspeller	regressie coëfficiënt β	t	p
waarden thuis	-.027	-.164	n.s.
waarden op school	-.034	-.184	n.s.
waarden onder vrienden	.053	.336	n.s.
sd van waarden	.316	3.204	<.005

Afzonderlijke replicaties van de analyse voor adolescenten van autochtone, Turkse, en Marokkaanse herkomst apart laat zien dat het model alleen staande blijft voor jongeren van Marokkaanse afkomst. Voor jongeren van autochtone of Turkse herkomst is het model in zijn geheel niet significant. Voor de jongeren van Marokkaanse herkomst is hun aantal niet groot genoeg om betrouwbare uitspraken over de predictoren te doen, maar het model als geheel blijkt op hun gegevens te passen en 23% van de variantie in agressief gedrag te verklaren ($F(4, 43)=2.871, p<.05$).

Om de groeps-grootte en collineariteit (i.e. de onderlinge samenhang tussen predictoren) in deze analyse te ondervangen draaiden we eveneens regressie-analyses met agressie als afhankelijke variabele voor de scores op de waarden in elke context en de standaarddeviatie van de waarden tussen deze contexten afzonderlijk. De gegevens uit deze vier analyses staan beschreven in Tabel 7 en bevestigen het beschrevene. Het belang dat aan de waarden wordt toegekend speelt een rol in de agressie van deze jongeren, maar de coherentie die zij tussen de contexten ervaren doet dat nog meer.

Tabel 7. Resultaten van enkelvoudige lineaire regressie analyses met agressie als afhankelijke variabele voor de steekproef van Marokkaanse jongeren ($df=1, 43$).

Predictor	R^2	F	p	B	T	p
Waarden thuis	.138	6.721	.05	-.371	-2.592	.05
Waarden op school	.136	6.625	.05	-.369	-2.574	.05
Waarden onder leeftijdsgenoten	.187	9.681	.005	-.433	-3.111	.005
Sd van waarden	.200	10.480	.005	.447	3.237	.005

Tenslotte bekeken we het effect van de vier predictoren op agressie voor jongens en meisjes uit elke groep apart. Hoewel de aantallen in deze analyses te klein worden om conclusies aan te verbinden is het interessant om op te merken dat bij splitsing naar geslacht effecten bij Turkse jongens en Marokkaanse meisjes overbleven. Bij de Turkse jongens bleek het gehele model significant ($F(4, 17)=3.89, p<.05$, met coherentie als enig significante predictor ($\beta=.44, t=3.20, p<.005$). Geen van de predictoren apart bleken echter een significant effect te geven. Bij de Marokkaanse meisjes was alleen het effect van de coherentie op agressie significant ($\beta=-.43, F(1, 18)=9.78, p<.01$). Dit effect is tegengesteld aan het eerder verbonden verband; voor de meisjes geldt dat agressie samengaat met coherentie in hun waarde-systeem.

Discussie

In dit onderzoek keken wij in hoeverre jongeren 15 gangbare waarden onderschreven, en of hun waarde-systeem op grond van deze waarden coherent was. Wij vergeleken deze gegevens voor jongeren van autochtone, Turkse en Marokkaanse herkomst en relateerden ze aan de rapportage van agressief gedrag. Uit de resultaten blijkt dat de jongeren, ongeacht hun herkomst, de gebruikte waarden in ruime mate onderschrijven. Jongeren van Marokkaanse afkomst hebben echter meer dan jongeren van autochtone of Turkse afkomst het gevoel dat in verschillende contexten andere waarden belangrijk zijn. Dit geldt vooral voor de trots op hun herkomst, hun geloof en een toekomst met een gelukkig gezin. Als zij dit gevoel hebben blijkt dit gerelateerd te zijn aan uitingen van agressie.

Tussen attitudes en gedrag bestaat doorgaans een discrepantie. Dat jongeren de waarden onderschrijven betekent daarom nog niet dat zij het bij deze waarden behorende gedrag ook vertonen, maar slechts dat zij deze als richtlijn voor hun gedrag onderschrijven. De bevindingen in dit onderzoek illustreren bovendien hoe een waarde-systeem juist ongeacht de specifieke waarden die in dat systeem worden aangetroffen agressie kan oproepen. Zoals in de inleiding werd beschreven lijkt het onderschrijven van conflicterende waarden *zelf* de kans op frustratie en vandalisme te vergroten. Dit betekent dat jongeren nog zulke nobele waarden kunnen hanteren, maar dat als iedere context zijn eigen nobele waarden oproept, dit toch in sociaal gelaakt gedrag kan resulteren. Dit lijkt te zijn wat bij jongeren van Marokkaanse afkomst speelt.

In de beleving van waarden als zodanig kwamen nauwelijks geslachtsverschillen naar voren. Toen we voor het verband met agressie de groepen gingen splitsen naar geslacht bleek ten opzichte van het bovenstaande echter een interessant addertje onder het gras. Hoewel het effect diffuus is heeft het waarde-systeem van Turkse jongens wel degelijk iets met agressie te maken, al is op grond van deze gegevens moeilijk te zeggen wat. Het effect op agressie van Marokkaanse jongens bleek echter verdwenen, terwijl bij meisjes het effect omkeert. Dit suggereert dat een aan geslacht gerelateerde derde variabele zoals socialisatie het verband tussen coherentie en agressie zou beïnvloeden. Een mogelijkheid is dat dit te maken zou kunnen hebben met het gegeven dat het begrip identiteit met de notie van eenduidige richtlijnen een typisch thema van de Westerse maatschappij is. Duidelijk is dat hier iets aan de hand is, al zal nader onderzoek met grotere steekproeven jongens en meisjes van elke herkomst nodig zijn om deze fenomenen te bestuderen.

In dit onderzoek ging het niet alleen om een kleine steekproef, maar ook om per definitie relatief coöperatieve (want aan onderzoek meewerkende) jongeren. Met deze gegevens is niet gezegd dat alle jongeren in Nederland net zoveel belang aan waarden hechten als de jongeren uit deze steekproef. Het is heel waarschijnlijk dat er jongeren zijn voor wie de aanbeveling überhaupt waarden te leren onderschrijven opgaat. Tegelijkertijd geeft het vinden van hoog significante effecten in zo'n kleine steekproef aan dat het hier om consequente effecten moet gaan.

Op zijn minst suggereren de resultaten in dit onderzoek dat bij het hameren op normen en waarden als zodanig een kanttekening dient te worden gezet, en dat generalisatie niet aan de orde is. Meer is niet altijd beter, en wat voor de ene groep geldt, geldt zeker niet voor iedereen. Het zou daarom wel eens kunnen dat niet het aanbieden van meer waarden, of zelfs het benadrukken van bestaande waarden, maar het helpen van adolescenten bij het organiseren van, en vinden van hun weg door het woud van normen en waarden dat zij kennen voor velen de sleutel tot een positievere gedragscode is. Niet meer waarden, of andere waarden, maar aandacht voor de eventuele problemen van jongeren met de waarden die zij al hebben wordt dan het devies.

Referenties

- Baumeister, R. F., & Muraven, M. (1996). Identity as an adaptation to social, cultural, and historical context. *Journal of Adolescence*, *19*, 405-416.
- Bieri, J. (1966/1975). Clinical and social judgement: The discrimination of behavioural information. New York: R. E. Krieger
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1998). On the self-regulation of behavior. Cambridge: University Press.
- Crul, M. (2000). De sleutel tot succes. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Deković, M., Groenendaal, J. H. A., & Gerrits, L. A. W. (1996). Opvoederkenmerken. In J. Rispen, J. M. A. Hermanns, & W. Meeus (Red.) (1996). Opvoeden in Nederland (pp. 70-94). Assen: Van Gorcum.
- Finkenauer, C., Engels, R., Meeus, W., & Oosterwegel, A. (2002). Self and Identity in Early Adolescence: The Pains and Gains of Knowing Who and What you are. In T. M. Brinthaupt, & R. P. Lipka, (Eds.). Understanding early adolescent self and identity: Applications and interventions. Albany, NY: State University of New York Press, pp.25-56.
- Gerris, J., Houtmans, M., Kwaaitaal-Roosen, E., Schipper, J., Vermulst, A., & Janssens, J. (1998). Parents, adolescents and young adults in Dutch families: A longitudinal study. University of Nijmegen: Institute of Family Studies.
- Hermans H. J. M., & Kempen, H. J. G. (1998). Moving cultures: The perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist*, *53*, 1111-1120.
- Higgins, E. T. (1989). Continuities and discontinuities in self-regulatory and self-evaluative processes: A developmental theory relating self and affect. *Journal of Personality*, *57*, 407-444.
- Higgins, E. T. (1999). Promotion and prevention as a motivational duality: Implications for evaluative processes. In: S. Chaiken, & Y. Trope (Eds), Dual-process theories in social psychology. New York, NY: Guilford Press (pp. 503-525).
- Hong, Y.-y., Morris, M. W., Chiu, Ch.-y., & Benet-Martínez, V. (2000). Multicultural minds: A dynamic constructivist approach to culture and cognition. *American Psychologist*, *55*, 709-720.
- Huiberts, A. (2002). Individualisme en collectivisme in de adolescentie: Studies onder Nederlandse, Marokkaanse en Turkse jongeren. Proefschrift, Universiteit Utrecht.
- Junger, M. (1989). Discrepancies between police and self-report data for Dutch racial minorities. *British Journal of Criminology*, *29*, 273-284
- Junger, M. (1990). Delinquency and Ethnicity: An Investigation on Social factors relating to Delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch Boys. Deventer-Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- Junger, M., Wittebrood, K., & Timman, R. (2000). Etniciteit en ernstig en gewelddadig crimineel gedrag. In R. Loeber, W. Slot, & J. Sergeant (reds.) (in voorbereiding). Ernstige en gewelddadige criminaliteit in Nederland.
- Kroger, J. (2000). Identity Development: Adolescence through Adulthood. London: Sage.
- Lafromboise, T., Coleman, H. L. K. & Gerton, J. (1993). Psychological impact of biculturalism: Evidence and Theory. *Psychological Bulletin*, *114*, 395-412.
- Linville, P. W. (1985). Self-complexity and affective extremity: Don't put all of your eggs in one cognitive basket. *Social Cognition*, *3*, 94-120.
- Linville, P. W. (1987). Self-complexity as a cognitive buffer against stress-related illness and depression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *52*, 663-676.
- Martens, E.P. (1999). Minderheden in beeld: SPVA-98. Rotterdam: ISEO.

- Matsumoto, D., LeRoux, J., Ratzlaff, Ch., Tatani, H., Uchida, H., Kim, Ch., & Araki, Sh. (2001). Development and validation of a measure of intercultural adjustment in Japanese sojourners: The Intercultural Adjustment Potential Scale (ICAPS). International Journal of Intercultural Relations, 25, 483-510.
- Oosterwegel, A., & Oppenheimer, L. (1993). The self-system: Developmental changes between and within self-concepts. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Oosterwegel, A. & Oppenheimer, L. (2002). Jumping to Awareness of Conflict between Self-Representations and its Relation to Psychological Well-Being. International Journal of Behavioral Development, 26 (6), 548-555.
- Phalet, K. (1991). Culturele waarden en persoonlijke keuzen. Proefschrift: KU Leuven. Utrecht: ISOR.
- Phalet, K., & Hagendoorn, L. (1996). Personal adjustment to acculturative transitions: The Turkish experience. International Journal of Psychology, 31, 131-144.
- Phalet, K. & Lens, W. (1995). Achievement motivation and group loyalty among Turkish and Belgian youth. In P. Pintrich & M. Maehr (eds), Advances in Motivation and Achievement, Vol.9 (pp.31-72). JAI Press.
- Ryan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. Journal of Personality and Social Psychology, 57, 749-761.
- Senten, A. (2003). Predictoren voor intercultureel functioneren van Marokkaanse jongeren in de Nederlandse samenleving. Doctoraal scriptie, Universiteit Utrecht.
- Van Gemert, F. (1998). Ieder voor zich: Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Van Hook, E., & Higgins, E. T. (1988). Self-related problems beyond the self-concept: Motivational consequences of discrepant self-guides. Journal of Personality and Social Psychology, 55, 625-633.
- Westenberg, P. M., & Gjerde, P. F. (1999). Ego development during the transition from adolescence to young adulthood: A nine-year longitudinal study. Journal of Research in Personality, 33, 233-252.